

STAROSLOVĚNSKÁ LITERATURA V OBDOBÍ VELKOMORAVSKÉM

(Druhá polovina 9. století)

Vznik nejstarších písemných památek vytvořených pro kulturní potřeby našich předků souvisí s rozvojem křesťanství, které ideologicky podporovalo utužování feudálních vztahů. Rozvoj křesťanství potřeboval písemné památky především pro účely bohoslužebné, později i pro jiné oblasti církevního a vůbec kulturního života.

Přímý podnět k vzniku tohoto církevního písemnictví dala velkomoravská knížata, která představovala vytvářející se třídu feudálů organisujících na Velké Moravě svou moc a podporujících pronikání křesťanství, v němž nacházela ideovou posilu nového společenského řádu. Začátky této literární tvorby můžeme datovat počátkem šedesátých let 9. století, ale sám proces feudalisace začal u nás daleko dříve. První náznaky feudalisace můžeme vidět již v Sámově říši, v níž je možno předpokládat začátky diferenciacie obyvatelstva. Tato říše vznikla jako obranný kmenový svaz proti avarským výbojům roku 624; protože v ní však dosud nebyly třídy pevně vyhraněny a neexistovala vládnoucí vrstva, která by mohla říši udržet, po Sámově smrti se říše rozpadla. Zdá se však, že i potom se na našem území udržovaly nějaké formy státního zřízení, které ovšem přesně neznáme. Až v 9. století máme zprávy o společném státu pozdějších Čechů a Slováků, tak řečené Velkomoravské říši, jejíž středisko leželo v okolí Starého Města na Moravě. Velká Morava nebyla již pouhým obranným kmenovým svazem, jako kdysi říše Sámova, ale šlo o raně feudální stát. Tento útvar se však brzo po roce 900 rozpadl, jednak rozbroji uvnitř říše, jednak vpádem Maďarů do bývalé Panonie.

*

Vznik feudálních vztahů byl nutným důsledkem rozvoje výroby. Archeologické výzkumy nás poučují o tom, že hmotná kultura našich předků byla již v nejstarších dobách vysoká. Slované žijící na našem území a archeologicky dosvědčení od 5. století n. l. měli již vyspělé zemědělství (o němž lze předpokládat, že ve svém vývoji v 7. až 9. století připouštělo i jistý nadvýrobek) a neméně vyspělé bylo jejich řemeslo. Kovářství dosáhlo v podstatě již technické úrovně feudálního období, dále bylo rozvinuto hrnčířství, tkalcovství a výroba dřevěných předmětů. Vysoké úrovně dosáhlo i řemeslo umělecké, jehož

výrobky, např. šperky, se vyrovnaly výrobkům dováženým z Byzance. Pozoruhodnou úlohu mělo i stavitelství, zvláště pokud jde o dřevěné opevňovací stavby. Od 9. století s pronikáním křesťanství máme dosvědčeny i stavby kamenných kostelů na Velké Moravě (Staré Město, Mokrý u Velehradu, Mikulčice).

Můžeme tedy soudit, že ani pravěká ústní slovesnost nebyla na nízkém stupni vývoje. Projevy slovesné tvorby českých Slovanů z doby před přijetím křesťanství se však nedochovaly, a to ani v pozdějších záznamech, na rozdíl od Slovanů východních a jižních, kde dějiny slovesnosti počínají bohatýrskými zpěvy, které jsou známy z živé lidové tradice sice mnohem pozdější, ale svým původem se hlásí do této doby.

Skutečnost, že dochovaných památek tohoto druhu u nás není, a pocit domnělé inferiority nejstarší české literatury po této stránce vedly na počátku 19. století k pokusům vyplnit těžce pocitovanou mezeru uměle, pomocí mistrných *padělků*, obsahujících epické i lyrické skladby hlásící se do tohoto nejstaršího údobí naší kultury (Zelenohorský a Královédvorský rukopis). Dnes je však třeba říci, že ona inferiorita nejstaršího stadia slovesné tvorby našich předků byla pocitována zcela neprávem. Přihlédneme-li k vysoké hmotné kultuře českých Slovanů, nemůže být pochyb o tom, že byla rozvita i slovesná složka této vyspělé slovanské kultury. I když ji nemáme doloženu přímo, můžeme si o ní udělat představu podle zápisů lidových pověstí v pozdějších kronikách a podle různých zmínek v pozdější literatuře, jako jsou např. zákazy kultických písní. Tato ústní slovesnost rodové společnosti dožívala totiž ještě v období, kdy již feudální vztahy zvítězily a převládly, a vyvíjela se vedle nově vznikajícího písemnictví jako přežitek staré, odumřelé nebo odumírající společenské formace.

Z dochovaných zpráv je vidět, že tato ústní tvorba byla značně členitá. Obsahovala *epiku* (pověsti, pohádky, báje), *projevy dramatické* (v Kosmově kronice z počátku 12. století máme zprávy o kultických maskových hrách) i *lyrické* (písňe pracovní, válečné, ukolébavky, písňe kultické, hádanky, pranostiky, pořekadla, přísloví apod.).

Jaké byly náměty této nejstarší ústní slovesnosti, nedovedeme si dobře představit. Specifické životní podmínky a kulturní situace patrně způsobily, že se nevyvinula velká hrdinská a historická epika jako u východních a jižních Slovanů, lze však předpokládat existenci epiky drobné, jakýchsi skladeb baladického rázu. Byly vysloveny dokonce názory, že některé balady zapsané v nové době z lidového podání mohou svým původem sahát do předfeudální doby, ale tento předpoklad se dá stěží dokázat. Lze připustit jen tolik, že již v nejstarších dobách je možno hledat původ některých motivů, které se uplatnily ještě po staletích v lidové písni. Rovněž se sotva dá dokázat u některých písňí lyrických kontinuita sahající až do pohanských dob.

Pokud jde o výrazovou formu, bylo nepochybně užíváno verše, nevíme však, v jakém rozsahu, ani jaké byl podoby. Podle srovnání s lidovou tvorbou jižních a východních Slovanů a také vzhledem k tomu, že máme dochováno z českého lidového podání několik lidových písní nerýmovaných, které nesou stopy velkého stáří, je možno soudit, že to byl původně verš nerýmovaný a nespojovaný do strof; strofika a rým se vyvinuly patrně až v době feudální, kdy docházelo ke stykům s lidovou písní románských národů. K vyřešení všech těchto otázek nemáme však dosud dosti materiálu.

Z celé bohaté tvorby předfeudální doby můžeme si udělat přesnější obraz jen o pověstech, protože pouze ty byly zaznamenávány, i když jen stručně, od 10. století v legendách a pak úplněji v pozdních kronikářských zápisech, u Kosmy na počátku 12. století a v Dalimilově kronice na počátku 14. století. Lze předpokládat, že během staletí podlehly tyto pověsti rozličným změnám a že je kronikáři rozličně upravovali, ale přece jen je vidět, že se v nich odrážejí výrobní a životní formy předfeudálního zřízení.

Záznamy pověstí jsou důležité proto, že nám ukazují, jak se v lidové tradici udržovalo (ovšem ve formě kmenového mythu) povědomí o minulých dějích. Toto povědomí bylo velmi silné, a proto proniklo i do legend, jako je třeba latinský život sv. Ludmily a Václava sepsaný mnichem Kristiánem někdy na konci 10. století. Již zde je obsažena ve zkratce celá přemyslovská pověst, ve zkratce proto, že se o této době Kristián zmiňuje jen mimochodem. Proto se také nelze pozastavovat nad tím, že Kosmas na počátku 12. století věděl o těchto dobách více a že epické látky, které zaznamenal jako pověsti, především pověst přemyslovská, jsou u něho podány v rozsahu daleko širším. Kosmas totiž tyto pověsti nepřipomněl již jen mimochodem, ale položil na ně důraz, a proto pověděl vše, co se z lidového podání o nejstarších dobách dověděl; přitom ovšem jistě leckterou podrobnost některé pověsti přibarvil nebo podle vnější podobnosti přizpůsobil pověstem antickým.

V Dalimilově kronice a zejména v kronice Václava Hájka z Libočan (1541) jsou širší verze nebo i jiné pověsti. Bylo by však mylné domnívat se, že si je tito kronikáři vymyslili. O tom, že pověsti o Čechovi, o zlatém věku, o Krokovi a jeho dcerách, o Libuši a Přemyslovi, o dívčí a lucké válce, zaznamenané u Kosmy, a rovněž pověst o Šárce z Dalimilovy kroniky a pověst o Horymírovi, známá z Hájka, jsou lidového původu, svědčí mimo jiné fakt, že celek těchto pověstí tvoří souvislé pásmo, že nejde o pověsti izolované. Tyto pověsti jako celek odrážejí společenský vývoj od dob rozkladu matriarchátu až k počátkům státní organizace a tím odpovídají zákonům společenského vývoje, jak jej známe dnes, ale jak jej nemohli znát tehdejší kronikáři. Proto si také tyto pověsti nemohli vymyslet, ale museli je poznat z lidového podání, v němž zřejmě zůstávaly živé po celá staletí.

Důvody, proč se nám z nejstarší ústní slovesnosti nic nedochovalo v původní

podobě, i když tato slovesnost žila plným životem ještě v době, když už u nás bylo známo písmo, jsou v tom, že křesťanští duchovní, kteří dali základ našemu písemnictví a sami je dlouhou dobu vytvářeli, stavěli se k lidové ústní slovesnosti nepřátelsky. Tento postoj nebyl diktován pouze náboženskými zájmy (v lidové slovesnosti se udržovaly výtvořky souvisící s pohanstvím), ale měl kořeny třídní; křesťanství bylo ideologií podírající zájmy třídy feudálů, kdežto v ústní lidové slovesnosti se udržovalo povědomí zanikající společenské formace a tím byla ústní lidová slovesnost do jisté míry nebezpečná novému řádu.

Křesťanství se šířilo pro svůj feudální ráz „shora“ za přímé podpory vládnoucí společenské vrstvy. Knížata měla zájem na likvidaci pohanství jakožto ideologické nadstavby odumírající rodové společností, a už proto podporovala křesťanství, tím spíše, že pomáhalo utvzovat jejich moc. Představa jediného všemohoucího boha vládce, představa věčného života na nebesích a jeho hierarchie pomáhala odůvodňovat třídní rozvrstvení společností poukazem na to, že třídní rozvrstvení zde na světě je odleskem nebeské hierarchie, a proto je spravedlivé, neměnné a věčné. O třídním rázu křesťanství svědčí ostatně i zprávy o vybudování kostelíka v Nitře knížetem Pribinou okolo roku 830 nebo zprávy o pokřtění čtrnácti českých kmenových náčelníků roku 845; v prvním případě vychází popud od panovníka a v druhém se zpráva týká příslušníků feudální třídy, nikoli lidu.

Křesťanství přicházelo k našim předkům jednak ze západu z říše východofrancké, jednak z východu z říše byzantské. Tak tomu bylo i na území Velké Moravy. Protože však pronikání křesťanství z říše francké bylo spojeno s úsilím východofranckých králů o ovládnutí Velkomoravské říše a Velká Morava měla čilé obchodní i kulturní styky s oblastí východní, velkomoravský kníže Rastislav (846—870) požádal roku 862 byzantského císaře Michaela III. o vyslání slovanské misie. Úkolem misie ovšem nebylo uvedení křesťanské víry do země dosud pohanské, neboť křesťanství bylo na Velké Moravě v době Rastislavově už rozšířeno. Šlo hlavně o upevnění církevní organizace. Misie měla přitom zejména zajistit co nejrychlejší vytvoření domácího duchovenstva, které by se mohlo stát bezpečnou oporou říše. Postavení duchovního vzhledem k panovníkovi bylo totiž tehdy postavením závislým, duchovní byl panovníkovi podřízen, a proto také církevní organizace mohla podírat úsilí o konsolidaci státu. Potřeba domácího kléru byla proto tak naléhavá, že duchovenstvo bylo většinou cizího původu a stávalo se snadno nástrojem francké rozpínavosti.

Tak došlo k vyslání byzantského dvorského učenice Konstantina, který později přijal klášterní jméno Cyril, a jeho bratra Metoděje, obratného diplomata, na Velkou Moravu. Tito „věrozvěstové“ mají význam nejen pro dějiny politické a náboženské, ale i pro dějiny literární. Položili základ k domácímu písemnictví, neboť vytvořili slovanské hlaholské písmo a zavedli do bohoslužby

(liturgie) slovanskou obřadní řeč, tak zvaný jazyk staroslověnský; bylo to nářečí, jímž se mluvilo v Makedonii v okolí Soluně, našim předkům tehdy však dobře srozumitelné.

Staroslověnská knižní vzdělanost téměř naráz zakotvila a pak se vyvíjela velmi rychle. K jejímu rozkvětu jistě přispělo i to, že se Velká Morava církevně osamostatnila, když byl Metoděj jmenován v Římě, kam se vypravil roku 867, arcibiskupem moravskopanonské diecése.

První texty složené staroslověnsky¹ pro potřebu cyrilometodějské misie byly nepochybně rázu náboženského a bohoslužebného. Nejzákladnější texty pro náboženský život byly sice již před příchodem slovanských věrozvěstů překládány do jazyka, jímž mluvili naši předkové, a není vyloučeno, že tyto překlady byly i zapisovány, přesto však nelze ještě mluvit o písemnictví, neboť šlo jen o zápisy soukromého rázu, určené pro potřebu cizích misionářů. Je nepochybné, že takové zápisy, připustíme-li ovšem jejich existenci, nemohly dát základ literární tvorbě sloužící širším zájmům. Jiné bylo však postavení staroslověnského písemnictví, jemuž dali základ slovanští věrozvěstové. Staroslověnština byla aspoň zčásti lidu srozumitelná, a co je hlavní — šlo o tvorbu, jež byla určena vzdělancům domácím. Protože však šlo o tvorbu určenou jen duchovenstvu a slovesná kultura našich předků v době, kdy se začalo užívat písma, byla nepochybně na vysokém stupni, těžisko samostatné tvořivosti se nepřeneseo hned do nového písemnictví, do vzdělanosti knižní, ale dlouho ještě spočívalo v slovesnosti ústní.

O začátcích staroslověnské slovesnosti nás poučují dvě staroslověnské památky, které vznikly ještě ve velkomoravském prostředí, *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*. Podle nich KONSTANTIN (826 n. 827—869) ještě v Cařihradě složil abecedu a »začal psáti slova evangelia: „Na počátku bylo slovo a slovo bylo u boha a bůh byl slovo“«. Je to začátek evangelia Janova, patrně však nešlo o překlad celého evangelia, nýbrž o výňatky, které se čtou při nedělních bohoslužbách, tak zvané *perikopy*. Dále prý Konstantin přeložil „všechen církevní řád“, totiž hlavní bohoslužebné knihy, zvláště *misál* a *breviář*, a později oba bratři společně pořídili úplný překlad evangelii², *Apoštolských skutků* a *Vybraných církevních služeb*.

K svému překladu evangeliaře složil patrně Konstantin - Cyril řeckým jazykem *předmluvu*, v níž formuloval zásady, jimiž se při překládání řídil. Určil ji řeckým vzdělancům, kteří

¹ Staroslověnštině nejstarší vývojové fáze se říká také *jazyk cyrilometodějský*. — Vedle termínu staroslověnština se užívá také termínu *stará církevní slovanština*. Termín *stará slovanština* je nepřesný, a proto nevhodný.

² *Misál* je kniha obsahující všechny texty pro mši (mešní obřad). — *Breviář* obsahuje modlitby, které předpisuje církev kněžím, aby se je denně modlili (jsou to tak zvaná officia; řeholníci a duchovní v kapitulních chrámech konali tyto modlitby společně a v předepsané denní a noční hodiny). — Úplný překlad evangelii se nazývá *evangeliář*; naproti tomu *evangelistář* obsahuje jen perikopy.

se zajímali o překlad biblických textů do slovanského jazyka. Tato předmluva byla záhy přeložena i do staroslověnštiny. Je to vlastně první slovanské pojednání z literární teorie.

V Konstantinově díle prý pokračoval METODĚJ (†885), který přeložil s pomocí dvou kněží rychlopisců celé *Písmo* mimo knihy Makabejské, sbírku právních předpisů *Nomokánon* a *Knihy Otců*³; pokud jde o zprávu týkající se Starého zákona, je jí možno rozumět i tak, že snad nešlo o celý Starý zákon, ale jen o výbor, lekcionář neboli parimejník.

Tyto údaje nám jasně ukazují, že rozvoj staroslověnské literární tvorby byl neobyčejně rychlý a že tato tvorba šla do šířky: nepřekládaly se jen texty potřebné k bohoslužbě, ale i spisy vzdělavatelné (*Knihy Otců*) a texty povahy právní. Právě v této širší literární tvorbě, která se neomezuje pouze na překlad Písma, je veliký význam staroslověnské knižní vzdělanosti. O velikém rozvoji a tvůrčím úsilí svědčí konečně i to, že na Velké Moravě vznikaly také skladby veršované.

Pro povahu a funkci vznikající staroslověnské literatury je zvláště charakteristický *Nomokánon*, smíšená sbírka církevních předpisů (kánonů) a občanských zákonů (*nomoi*) týkajících se církve. Bylo to aktuální dílo potřebné hned v první době působení Konstantina a Metoděje a vznikalo asi postupně. Zdá se, že již Konstantinem byl přeložen soudní zákon pro laiky, *Žakon sudnyj ljudem*. Misie měla totiž úkol především organizační a Rastislavovi záleželo na tom, aby byl na Velké Moravě uveden v život byzantský „dobrý zákon“ regulující zejména vztahy rodinné. Proto asi také ve srovnání s řeckou předlohou (tak řečenou *Eklogou*, asi z roku 740) byla některá místa pozměněna podle západních právních zvyklostí a norem, např. trestání zjevného cizoložství s otrokyní. K této části připojil asi později Metoděj sbírku předpisů církevních, a to podle tak zvané *Synagogy*, sestavené v 6. století. V staroslověnské úpravě je část předlohy vypuštěna, byl zde tedy proveden zásah, jaký by nebyl býval v oblasti východní církve možný. Překlad měl být patrně církevně právní příručkou v době, kdy frančtí kněží útočili na Metoděje a kdy bylo nutno staroslověnskou vzdělanost proti nim hájit církevním (kanonickým) právem. Do textu vnikla i některá úsloví a rčení z moravského jazykového prostředí a nacházíme v něm stopy předcyrilometodějské právní terminologie.

Staroslověnské písemnictví bylo sice lidu jazykově srozumitelné, ale nesmíme je klást pro tuto srozumitelnost do jedné roviny s lidovou ústní slovesností.

³ *Knihami Otců* byl asi míněn tak zvaný *Paterik* (z řeckého *biblion paterikon* = kniha otců). V byzantské asketické literatuře se tak říkalo sborníkům obsahujícím krátká vyprávění o proslulých mniších a poustevnících. Tato vyprávění byla určena hlavně klášterníkům, ale hodila se za vzdělavatelnou slovesnost i pro širší vrstvy. Který z řeckých *pateriků* byl přeložen do staroslověnštiny, nepodařilo se dosud zcela spolehlivě zjistit. — Název „svatí Otcové“ se ve středověku ustálil pro některé spisovatele, kteří spolehlivě tlumočili církevní učení; ve východní církvi jejich řada končila Janem z Damašku († 749), v západní církvi zpravidla Řehořem Velikým († 604) nebo Izidorem ze Sevilly († 636).

Zatím co lidová ústní slovesnost byla nejspíše výrazem sociálních vztahů společnosti rodové, zde šlo o tvorbu, která přispívala k rozkladu této společnosti a podporovala nové společenské vztahy. Přesto však můžeme soudit, že mezi tvorbou staroslověnskou a lidovou slovesností ústní byly nějaké spojnice a že lidová ústní tvorba nějak působila na vytvářející se písemnictví staroslověnské, při nejmenším svou slovní zásobou. Stejně je možno předpokládat, že byly nějaké vztahy mezi staroslověnským písemnictvím a mezi texty, které již dříve pořídili pro potřebu své misijní činnosti mezi Slovy frančtí misionáři (modlitby, formule křestní a oddací apod.).

Zvláštní otázka je problém pokrokovosti staroslověnského písemnictví a jeho vztahu k lidu. Nesmíme se totiž dívat na tuto literaturu jako na protilidovou prostě proto, že přispívala k upevnění třídní společnosti a tím pomáhala upevňovat společenskou nerovnost. Naopak, přinášela hodnoty kladné, a to stejně po stránce obsahové, jak po stránce formální. Křesťanství, které podporovalo proces feudalizace, přinášelo objektivně pro lid kladné prvky už proto, že pohanství, které bylo spjato s předtřídním stadiem společenského vývoje, bylo brzdícím činitelem pro další život společnosti. Vytvoření státního útvaru znamenalo konec rozdrobenosti předtřídní společnosti. Její scelování nebylo jen v zájmu vládnoucí vrstvy, ale v zájmu všeho lidu, neboť vytvářelo předpoklady pro vznik národa. Staroslověnská literatura přinášela důležité hodnoty konečně i tím, že byla aspoň jazykem srozumitelná lidu.

Tuto srozumitelnost ovšem nesmíme přeceňovat. Bylo by velikým omylem, kdybychom z ní vyvozovali, že staroslověnská literatura byla určena i nejširším vrstvám. Je nepochybné, že toto písemnictví bylo určeno v první řadě duchovenstvu, a to nejen proto, že lid neuměl číst a že mu tedy znalost písemných památek musela být někým zprostředkována, ale i pro liturgický obsah nejstarších překladů. V původních památkách je toto zaměření patrné též z toho, že jde o díla po stránce stylistické i obsahové velmi náročná; to už samo naznačuje, že šlo o díla určená nejvzdělanější části tehdejší společnosti, duchovenstvu.

Ve svém dalším vývoji překonávalo staroslověnské písemnictví veliké obtíže. Církevní osamostatnění Velké Moravy a úspěchy slovanské misie narazily totiž na prudký odpor bavorských kněží, kteří pokládali Velkou Moravu za oblast svých zájmů a snažili se zmařit úsilí o vytvoření staroslověnské vzdělanosti. Sahali i k násilí (Metoděj byl téměř tři roky vězněn) a k osočování u panovníka i u papeže. Jejich intriky však rozvoj staroslověnské vzdělanosti zamezit nemohly. Metoděj se vypravil do Říma a dosáhl roku 880 na papeži Janu VIII. schválení slovanské liturgie bulou *Industriae tuae*⁴ (Bedlivosti tvé).

⁴ *Bula* znamená v širším slova smyslu listinu opatřenou pečeti, v užším slova smyslu slavnostní papežský výnos. Tyto buly se nazývají zpravidla podle incipitu (počátečních slov).

Její rozvoj nebyl zastaven ani tím, že Rastislavův nástupce Svatopluk pod tlakem politické situace dal po Metodějově smrti (885) jeho žáky vyhnat. Staroslověnská vzdělanost zapustila již zatím pevné kořeny v Čechách, kde byl roku 874 pokřtěn kníže Bořivoj, a pronikla i do Polska. Stopy po staroslověnské slovesné kultuře ve velkomoravské oblasti se sice po zániku říše (906) neobjevují, avšak ani z toho nelze usuzovat, že staroslověnština po rozpadu Velké Moravy na moravské půdě vymizela rázem.

Svědectví o tom, jak složitě se kolem roku 900 naši předkové vyrovnávali s východní a západní kulturní orientací, podávají tak řečené Kyjevské listy, zlomek o sedmi listech obsahující překlad deseti mešních formulářů z latinského sakramentáře (jakýsi zkrácený misál) Řehořova, jakého se kdysi užívalo v Římě. Zdá se, že Konstantin a Metoděj ponechávali římský obřad všude tam, kde již zdomácněl v důsledku staršího působení latinských misionářů, nebo že si papežská kurie kladla jako podmínku jeho zavedení, když schvalovala slovanský obřadní jazyk pro Velkou Moravu.

Rukopis Kyjevských listů byl napsán nejspíše v Čechách, kde žila po vypuzení Metodějových žáků z Velké Moravy staroslověnská vzdělanost dále. Je to opis staršího originálu, vzniklého ještě na Velké Moravě. Kyjevské listy představují typ římské liturgie se silnou příměsí prvků řeckobyzantských. Překladatel se nedržel všude přesně předlohy, ale vplétal do modliteb jednotlivá úsloví nebo i celé věty z liturgických textů byzantských.

Kyjevské listy jsou jediný rukopis, který se nám dochoval z tohoto období v původní podobě. O existenci ostatních památek se dovídáme jen ze zpráv v *Životě Konstantinově* a v *Životě Metodějově* a dále o nich usuzujeme podle bohemismů v pozdějších prepisech, dochovaných v prostředí jihoslovanském nebo ruském.

Stopy nejstaršího překladu evangelistáře jsou v hlaholském kodexu⁵ *Assemanově*, napsaném v druhé polovině 10. nebo v 11. století v Makedonii, a v cyrilské *Savině knize* z poloviny 11. století. Z úplných překladů evangelíí jsou zvláště důležité hlaholské kodexy *Žografský* a *Marianský* z počátku 11. století, nalezené v zografském klášteře na posvátné hoře Athos. Pro žalmy je významný *Sinajský žaltář* a pro liturgické knihy *Sinajské euchologium* (sbírka liturgických modliteb); obě tyto památky jsou hlaholské a byly napsány v 11. století v Bulharsku. Nalezeny byly v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji v Arábii.

Jazyk Kyjevských listů jeví snahu po isosylabismu (členění na stejně dlouhé úseky), tedy jisté prvky veršové výstavby. Tak Kyjevské listy svědčí o tom, že vznikly již mezi nejstaršími památkami též skladby veršované. Jsou to začátky umělého básnictví u nás. Veršované byly nepochybně některé přeložené skladby, kterých se užívalo při liturgii, ale máme i památky původní. Je to především tak řečený *Proglasъ*, veršovaná předmluva k překladu evangelia. Vznikl už v prvním období staroslověnské literatury u nás a bývá

⁵ *Kodex* ve středověku znamená pergamenový rukopis, obyčejně sborník drobnějších spisů.

připisován Konstantinu-Cyrilu. Jeho autorství je velmi pravděpodobné, tím spíše, že máme zprávy o Konstantinově básnické činnosti řeckým jazykem: v Životě Konstantinově se píše, že již v mládí složil řecky chvalozpěv k počtě sv. Řehoře a bibliotekář Anastasius uvádí v listu biskupu Gauderikovi⁶, že Konstantin oslavil řeckou básnickou skladbou také sv. Klimenta. Protože pak některé liturgické texty, které Konstantin překládal z řečtiny, byly v originále veršované, lze předpokládat, že je i do staroslověnštiny přeložil veršem. Nepřímo tento názor potvrzují i veršované části v Kyjevských listech, které přinejmenším dokládají náročnost tehdejší překladatelské práce. Důležité je také to, že k vyššímu byzantskému vzdělání patřila znalost poetiky a dovednost skládati verše. Konstantin, který věnoval tolik úsilí a péče svým překladům, jistě se pokusil i o slovanský verš, napodobující verš byzantský.

Proglasъ je průbojná báseň, která ještě dnes uchvátí nadšenou chválou národního jazyka. Je v ní ztělesněn vlastně celý kulturní program cyrilometodějské misie — právo na bohoslužbu v domácím jazyce. Autor oplakává ubohost lidí, kteří musí užívat při bohoslužbě jazyka, jemuž nerozumějí, a zdůrazňuje právo člověka na to, aby mohl rozmlouvat s bohem sám, svým mateřským jazykem. Tím se vlastně domáhá vytváření nejvyšších soudobých kulturních hodnot v domácím jazyce.

V 9. století byly takové požadavky možné jen v kulturní sféře byzantské. K ní poukazuje i forma verše, jímž je Proglasъ napsán. Jeho verš napodobuje byzantskou střídnici za antický jambický trimetr (šestistopý verš). Je to verš v podstatě sylabický, zpravidla dvanáctislabičný, a dělí se na dva poloverše; první mívá nejčastěji pět slabik a druhý sedm. Charakteristický je také důsledný paralelismus větného a veršového členění a silná tendence k přízvukně klausuli⁷. Tento verš byl základní veršovou formou cyrilometodějské doby.

Formou verše je Proglasu příbuzná *Abecední modlitba* (její verše tvoří akrostich na abecedu), která je Proglasu příbuzná také ideologicky. Je to modlitba kněze, který se připravuje hlásat evangelium mezi slovanským lidem. O této básni sice nelze bezpečně tvrdit, že jde o text z Velké Moravy, ale je rozhodně z 9. století a zachovává původní staroslověnskou veršovou techniku. Skladatelem mohl být Metodějův žák Konstantin Přeslavský, myslívá se však někdy také na Konstantina-Cyrila.

U staroslověnských památek se nedá autorství ostatně nikdy bezpečně určit; nemají váhy ani údaje rukopisů (které jsou vesměs pozdní), ani údaje v akrostichích, protože jde zpravidla o jméno bez bližšího určení (dnes bychom řekli o jméno křestní). Proto je třeba stavět se skepticky k dalším staroslověnským básním, které pozdější opisy označují za díla Konstantina-Cyrila.

⁶ GAUDERICUS (GAUDENTIUS), biskup ve Velletri u Říma, byl současník Konstantina a Metoděje (v Římě vysvětil jejich žáky). Napsal legendu o přenesení ostatků sv. Klimenta papeže (91—100), objevených v Chersonu Konstantinem-Cyrilem, a přitom použil zprávy, kterou mu o tom podal v dopise papežský bibliotekář Anastasius.

⁷ *Paralelismus větného a veršového členění* spočívá v tom, že hranice syntaktických celků jsou zároveň hranicemi celků veršových (není přesahů). — *Klausule* (závěr verše) je obyčejně paroxytonická (přízvuk na předposlední slabice).

Na Velké Moravě se překládaly i řecké písňové kánony, jak se říkalo hymnickým skladbám složeným zpravidla z devíti písní (ód) lišících se od sebe veršovou stavbou. Byly určeny pro kněžské hodinky⁸. Nepochybně velkomoravského původu je *kánon ke cti svatého Dimitrije Soluňského*. Proti řeckému originálu má staroslověnské znění některé odchylky, jež mají přímý vztah k Velké Moravě. Skladatel si počínal velmi samostatně a obratně. Charakteristický je verš, v němž se opouští tendence k isosylabismu, která byla příznačná pro verš Proglasu: podle toho se zdá, že sylabický verš nebyl jedinou veršovou formou v staroslověnské literatuře. V našem kánonu šlo patrně o volné napodobení byzantského verše zakládajícího se na střídání přízvučných a nepřízvučných slabik.

Sporný je původ *kánonu k počtě svatého Metoděje*; snad už nevznikl na Velké Moravě, ale složil jej nějaký Metodějův žák brzo po vyhnání z Velké Moravy. Při skládání se však řídil zásadami verše cyrilometodějské doby. Skladba obsahuje akrostich se jménem Konstantin.

Staroslověnský verš svými charakteristickými rysy⁹ silně připomíná lidový verš srbocharvátský, zvláště desaterec. Srovnávací slovanská metrika ostatně předpokládá, že desaterec je původu praslovanského. Proto je pravděpodobné, že i na západě existovala v 9. století v lidové tvorbě obdoba desaterce a že se staroslověnský verš při napodobování verše byzantského nějakým způsobem vyrovnával s tímto lidovým veršem domácím. V oblasti velkomoravské však silnější uplatňování sylabického verše by bylo možno vysvětlovat také vlivem latinských hymnů.

Vedle veršovaných památek vznikala na Velké Moravě oslavná kázání. Představuje je *Pochvala svatému Cyrilu a Pochvalné slovo* věnované oběma bratřím. Tato oslavná kázání se hlásí k byzantským vzorům a vynikají slohovou obratností a pathosem. Hlavní důraz je položen na slohovou ozdobnost. Autorem je Moravan KLIMENT VELICKÝ (†916).

Nejvýznamnější skladby tohoto období jsou *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*, které vyznívají jako obrana díla obou věrozvěstů. Tyto památky, psané vysoce kultivovaným slohem, jsou důležité též jako historické prameny. Jsou složeny prózou, ale místy se v nich uplatňuje i verš. Podobnou slovesnou technikou jako *Život Konstantinův* a *Život Metodějův* je napsáno *Slovo o objevení ostatků sv. Klimenta*, u něhož není vyloučeno autorství Konstantinovo.

Všechny uvedené památky svědčí o vysoké kulturní úrovni prostředí, v němž vznikly. Jsou to ukázky literatury určené vzdělanému duchovenstvu, stylisticky vybroušené a propracovávající samostatně a tvůrčím způsobem pod-

⁸ *Kněžské hodinky* jsou modlitby, které kněz musí vykonávat v určitou denní dobu, v určité hodiny, a které jsou shrnuty v breviáři.

⁹ Je to stálý počet slabik (syllabismus), dělení na poloverše (např. v dvanáctislabičném verši na skupiny po pěti a sedmi slabikách, schematicky naznačeno 5 + 7), přízvučné klausule (zpravidla paroxytonické, — 0) a shoda členění veršového s členěním syntaktickým.

něty byzantských vzorů. Dosvědčují též, že se staroslověnština na Velké Moravě rozvíjela a dotvářela. Nepochybně se obohacovala i lexikálně z domácího jazykového prostředí, a tak se některá západoslovanská slova stala trvalou součástí jiných slovanských jazyků.

Vypuzením Metodějových žáků staroslověnština na naší půdě nezanikla. Nemáme sice žádných zpráv o tom, jaký byl kulturní život na Moravě rozvrácené vnitřními spory a nájездem Maďarů, ale bohatou literární činnost máme doloženu v přemyslovských Čechách, kde sítě zaseté na Velké Moravě vyklíčilo a brzo přinášelo samostatné plody. Současně pokračovala staroslověnská literatura u jižních a východních Slovanů, namnoze rozvíjejíc podněty dané na Velké Moravě.

O nejstarší ústní slovesnosti pojednává Zdeněk Nejedlý, *Staré pověsti české jako historický pramen*, 1953. — Bibliografie starších prací je u Čenka Zírbrta v *Bibliografii české historie II*, 1902, č. 7179n., u Václava Novotného v *Českých dějinách I*, 1, 1912, 229n. a u Jana Jakubce v *Dějínách literatury české I*, 1929, 21n.

O formách a námětech nejstarších lidových písní pojednal Karel Horálek ve studii *Příspěvek k historické a srovnávací poetice české lidové písně* (sborník F. Wollmanovi k sedmdesátinám, 1958). Zaujímá zde mimo jiné kritické stanovisko ke spisu Vladimíra Úlehly *Živá píseň* (1949) a k úvodu Jiřího Horáka k edici *Slovenské lidové balady* (Bratislava 1956); nesouhlasí s názory, že je možno hledat původ některých celých písní, které se dochovaly do nové doby, již v dobách předhistorických.

O cyrilometodějské misii a literatuře, která s ní souvisí, pojednávají hlavně tyto práce: Alexej Ivanovič Sobolevskij, *Cerkovno-slavjanskije teksty moravskogo proischoždenija*, Varšava 1900 (otisk z *Russ. filol. věstníka*); František Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*, 1903; Vatroslav Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, 2. vydání, Berlin 1913; sborník *Ríša Velkomoravská* (red. Ján Stanislav), 1933; Miloš Weingart, *Rukověť jazyka staroslověnského*, 1937—1938; Petr Alexejevič Lavrov, *Kyrylo ta Metodij v davno-slovjanskomu pysmenstvi*, Kijev 1928; Ján Stanislav, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Vel'komoravskej ríši*, Bratislava 1945; Alexandr V. Isačenko, *Začiatky vzdelenosti vo Vel'komoravskej ríši*, Martin 1948; Ján Stanislav, *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*, Martin 1950; Josef Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne du plus ancien code slave dit „Zakon sudnyj ljudem“*, *Byzantinoslavica* 12, 1951; týž, *Metodějův překlad nomokanonu*, *Slavia* 24, 1955; Karel Horálek, *K počátkům knižní vzdělanosti u Slovanů*, *Slavia* 24, 1955; týž, *Studie o slovanském verši*, *Sborník filologický* 12, 1940—1946. — O Kyjevských listech srov. Ferdinand Liewehr, *Zum Vers der Kiewer Blätter*, *Zeitschrift für Slawistik* 1, 1956.

Údaje o vydání nejdůležitějších staroslověnských a církevněslovanských textů přináší Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, 1955. — Po vydání Horákovy práce vyšel ještě druhý díl vydání evangeliáře Assemanova v transkripci péčí Josefa Kurze, 1955. — Zlomky staroslověnského textu pojednávajícího o metodě překladu evangeliáře uveřejnil (s překladem do franštiny a rozбором) André Vaillant, *La préface de l'évangélaire vieux-slave*, *Revue des études slaves* 24, 1948.

V novočeském překladu Josefa Vašici byl otištěn Život Konstantinův, Život Metodějův a Pochvala sv. Cyrilu ve sborníku Na úsvitu křesťanství, 1942; tam i další literatura. — Úryvky z obou Životů a Proglasu (v novočeském překladu Josefa Vašici), jakož i ukázky ze staroslověnského evangelia, žaltáře a Kyjevských listů (staroslověnsky s připojeným překladem) jsou ve Výboru ČSAV. — Ukázka z Proglasu také u Jana Merella, Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti, 1956.

ŽIVOT KONSTANTINŮV A ŽIVOT METODĚJŮV

Život Konstantinův („Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina filosofa, prvního vychovatele slovanského národa“) byl napsán brzo po smrti Konstantina - Cyrila, nejspíše ještě za života Metodějova, některým z Konstantinových žáků. Snad byl autorem pozdější biskup velický (v jihozápadní Makedonii) Kliment (viz str. 38). Skladba se zachovala ve více než čtyřiceti cyrilských rukopisech, vesměs však pozdních (od 15. století). Je to památka značně rozsáhlá.

Život Metodějův („Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského“) je obsahem i rozsahem menší (necelá polovina rozsahu *Života Konstantinova*). Vznikl podle všeho rovněž ještě v 9. století na Velké Moravě, ale jeho autor je patrně jiný než autor *Života Konstantinova*. Skladba se asi těšila menší oblibě a byla méně rozšířena než *Život Konstantinův*. Je dochována v daleko menším počtu rukopisů (9), zato však nejstarší z nich pochází už z konce 12. nebo ze začátku 13. století. V nejstarším rukopise Uspenském je *Život Metodějův* dochován v sousedství staršího překladu legendy o sv. Vítu, ačkoli se památka obou světců slavila v různou dobu; podle toho se zdá, že předloha tohoto rukopisu se dostala do ruského prostředí z Čech, snad z Prahy, kde byl kostel sv. Víta.

Oba *Životy* líčí události od narození věrozvěstů až do jejich smrti a svým obsahem se navzájem doplňují. Proto snad také *Život Metodějův* je stručnější; na oněch místech, kde líčí působení obou bratří před příchodem na Velkou Moravu a také léta jejich společného působení na Velké Moravě, vynechává např. některé epizody, jako líčení zastávky bratří v Benátkách na cestě k papeži, kde Konstantin v disputaci bránil slovanskou bohoslužbu a právo všech národností na bohoslužbu v domácím jazyce. Zdá se, jako by jeho autor předpokládal, že čtenář zná *Život Konstantinův*. Větší stručnost *Života Metodějova* vyplývá i z jiného zaměření této památky.

Ve starších pracích filologických se užívalo pro tyto památky názvu *Panonské* nebo *Moravsko-panonské legendy* (Panonské proto, že Metoděj byl jmenován biskupem pro diecési srémskou čili panonskou). Ve skutečnosti však tyto skladby nevznikly v panonském prostředí a ani to nejsou legendy v dnešním slova smyslu. Typická středověká legenda chtěla oslavit světce a literárním vyličením jeho života působit výchovně na věřící¹. K tomu někdy přistupovala i snaha propagovat místa a kostely, které nějak souvisely se světcovým kultem, a tím získávat poutníky k jejich návštěvě. Účel *Života Konstantinova* a *Života Metodějova* byl však jiný, jejich skladatelům nešlo ani tak o to, aby

¹ Latinské slovo *legenda* znamená „to, co má být čteno“.

oslavili památku věrozvěstů, jako spíš o to, aby bránili jejich dílo, slovanskou bohoslužbu. Obě skladby jsou tedy v podstatě díla rázu historického a obranného.

Tento postoj se výrazně projevil ve vztahu ke skutečnosti i k běžné soudobé legendární literatuře. Typická středověká legenda — jak již bylo dáno jejím úkolem — chtěla vzbudit především úctu k světci, a proto v ní nešlo o zachycení světce v jeho skutečné podobě, nýbrž o jeho idealisaci. Neusilovala totiž o obraz konkrétní historické situace, nýbrž o vystižení „nadčasových“, z hlediska své doby obecně platných vlastností, jejichž ideálním nositelem měl být právě světec. Světec byl proto líčen podle představy té doby jako zvláštní bytost, a to s pomocí tradičních hagiografických² schémat. K tomu se v některých legendách, zvláště pozdějších, přidružovala záliba v zázracích plynoucí ze snahy podat světce jako bytost vyňatou ze zákonů pozemského života. Proto historická skutečnost bývá v legendách deformována a fantastika prostupuje celé vyprávění; snaha zdůraznit na světci jeho typické (ovšem ze středověkého hlediska) rysy odtrhuje vyprávění od skutečného života, neboť tyto vlastnosti se hledaly právě v nadlidské a nadpřirozené oblasti. V Životě Konstantinově i v Životě Metodějově jsou však tyto rysy, pro středověkou legendu charakteristické, oslabeny a naopak ve vyprávění převažují prvky života skutečného; oba Životy se dotýkají konkrétních událostí a řeší aktuální úkol.

Pro tento vztah ke skutečnosti bylo rozhodující obranné zaměření obou skladeb. Jsou to díla bojovná, a už proto musely oba Životy vystihnout konkrétní situaci, na kterou reagovaly; v důsledku toho byla zároveň oslabena snaha podat obecně platný ideál světce. Obrana každé z obou skladeb míří však poněkud jinam. Život Konstantinův je obranou práva na slovanskou bohoslužbu proti trojjazyčnickům (tj. proti stanovisku některých theologů západní církve, že bohoslužebným jazykem může být pouze hebrejšтина, řečtina a latina), Život Metodějův je pak namířen proti franckým kněžím, neboť líčí Metodějovy boje, které tito kněží vyprovokovali. Proto také Život Konstantinův směřuje více k složitým otázkám theologickým a převažuje v něm učenost, kdežto skladatel Života Metodějova myslí a vyjadřuje se prostěji. Život Metodějův navazuje do jisté míry na Život Konstantinův, obě tyto památky tvoří celistvost, ale každá z nich měla svou specifickou funkci. Celkové zpracování obou skladeb poukazuje k různým autorům.

Obrana slovanské bohoslužby, která je základním záměrem obou Životů, nesledovala ovšem jenom cíle theologické, resp. prestiž slovanského kněžstva, nýbrž šlo jí především o kulturní a politickou orientaci našich předků; šlo o právo lidu na srozumitelný kulturní jazyk, tedy o otázku rozhodujícího významu

---

² *Hagiografie* (z řec.) je spisování o svatých, zejména o jejich životech.

pro celý náš další kulturní i politický život. Soudobý člověk, který myslil v náboženských představách, neuvědomoval si ovšem dosah toho všeho, ale objektivní význam boje za slovanskou bohoslužbu neztrácí tím nic na své velikosti. A tak už pro tuto obrannou funkci mají oba Životy v naší literatuře postavení přímo symbolické; už na samém začátku původní literární tvorby, vzniklé na naší půdě, máme díla hájící slovanskou kulturní orientaci a právo našich předků na vzdělanost podávanou jazykem srozumitelným lidu.

Oba Životy měly tedy velmi aktuální ráz. Tento aktuální úkol bylo však možno v 9. století zvládnout pouze v mezích soudobých literárních možností, a proto jejich autoři museli sáhnout k tehdy nejoblíbenější literární formě, k formě legendy. Aktuální poslání skladeb je tím dnešnímu pohledu poněkud zastřeno, při bližším prozkoumání však vidíme, jak se do nich prodírá skutečný život. Nápadná je už na příklad na jedné straně znalost a přesné líčení vysoké byzantské společnosti a poměrů na Velké Moravě, na druhé straně pak silně omezené líčení zázraků.

Tímto omezením líčení zázraků se liší oba Životy snad nejvýrazněji od běžné byzantské hagiografie, k níž se jinak hlásí svou komposicí. Jejich autoři byli zřejmě sčetlí v byzantské legendistické literatuře, avšak svá díla pojali samostatně. Použili tradiční formy k novému úkolu, k úkolu vysoce aktuálnímu. Tradiční forma ovšem zanechala na některých místech jisté stopy; najdeme např. zdůraznění některých zvláštních okolností, aby byla zvýšena hrdinova sláva (o Konstantinovi se vypráví, že byl vychován společně s císařem, zdůrazňují se jeho filologické schopnosti, úspěchy v disputacích apod.), a některé události nenáboženského charakteru se transponují do náboženské oblasti (diplomatická cesta k Chazarům je pojata jako záležitost čistě náboženská). Přesto však oba věrozvěsti jsou zbaveni rysů asketických a mučednických, jež byly tak charakteristické pro byzantskou hagiografii. Jejich Životy nechtěly vychovávat k útěku od života, nýbrž chtěly připomínat důležitou životní a téměř současnou skutečnost. Proto se jejich hrdinové pohybují v reálném světě. Je to vidět i na zázracích, které jsou nemnohé a střídmé (Konstantin ujde otrávení, zázračné spasení družiny a utišení moře).

Jako obranná díla jsou oba Životy literárním výrazem dlouholetého zápasu, za něhož se vyvíjela staroslověnská knižní vzdělanost na Velké Moravě. Protože šlo o obranu proti franckému kléru, obrana musela být vedena stejnými ideologickými zbraněmi, jakými se na slovanské věrozvěsty útočilo, tedy argumenty theologickými. Po té stránce jsou autoři obou Životů plně na výši. Obranný ráz obou Životů nám také naznačuje, jakému publiku byly určeny; nebyla to díla lidová, ale šlo o skladby napsané pro nejvzdělanější složku soudobé společnosti, pro duchovenstvo.

Přítom je charakteristické oscilování mezi Byzancí a Římem, slučování řeckých a římských prvků. Řecké prvky zvláště nápadně vystupují v literárním

ztvárnění látky, neboť oba Životy jsou psány podle řeckých literárních pravidel. Po stránce ideologické je příznačná snaha o jisté vyrovnání. Oba Životy sice výslovně uznávají zásadu papežské svrchovanosti, na druhé straně však, při vzpomínkách na církevní koncily, poskytují významné místo východním patriarchům³ a byzantským císařům. Je to odraz situace, v níž papežská politika využívala výsledků dosažených Konstantinovou a Metodějovou činností a Byzanc ztrácela zájem o vývoj na Velké Moravě obracejíc se k Bulharům, zároveň je to však svědectví o přitažlivosti byzantské kultury pro velkomoravskou oblast i v té době, kdy se nápadněji začal uplatňovat vliv římské církve.

Autoři obou památek byli nepochybně současníky Konstantina i Metoděje, byli to jejich stoupenci nebo přímo jejich žáci a byli to Slované; teorie, že jsou Životy přeloženy z řečtiny, je neudržitelná. Jejich líčení působí na mnoha místech dojmem, jako by šlo o přímé vzpomínky, a tak jsou také oba Životy důležitým historickým pramenem pro celé velkomoravské období. Autoři znali dobře domácí i byzantské poměry, a proto přinesli přímé údaje jednak o životě našich věrozvěstů, jednak o sociálních a kulturních poměrech na Velké Moravě. Dovídáme se o literární činnosti obou bratří, o vynálezu slovanského písma, o překladu bohoslužebných knih, částí Písma, Nomokánonu a Pateriku i o politickém charakteru misie a o těžkostech, s nimiž se misie setkávala. Všechny události jsou pak vylíčeny v širokém sociálním, kulturním i politickém rámci. Z líčení v Životech si také můžeme udělat dobrou představu o tom, že na Velké Moravě byla už pokročilá třídní diferenciacie obyvatelstva a velmi vysoká kulturní úroveň vládnoucí třídy.

Přesto však musíme brát údaje obou Životů velmi opatrně a pečlivě zvážit, kde jde o údaj skutečně historický a kde jde o stopy literární konvence. Tak např. lze věřit zprávám o Konstantinově a Metodějově původu ze Soluně, o sociálním prostředí, v němž vyrostli, o pobytu u Chazarů apod., lze přijmout i reprodukci listu papeže Hadriána, jímž byla schválena slovanská bohoslužba (Život Metodějův), nebo zprávy o sporech s německými biskupy, naproti tomu je však třeba velmi kriticky brát údaje číselné, neboť se v nich projevuje oblíbená středověká číselná symbolika.

Sem patří na příklad užívání posvátného čísla sedm v Životě Konstantinově: Konstantin je poslední ze sedmi dětí, po jeho narození rodiče čtrnáct (to je 2×7) let nesouložili, sám zemřel ve dvačtyřiceti (6×7) letech, papež choval sedm dní mrtvé Cyrillovo tělo v rakvi atd.

Jemné využití číselné symboliky v Životě Konstantinově stejně jako komposice obou Životů ukazují, že autoři byli dobře seznámeni se soudobou

³ *Koncil* (církevní sněm) je shromáždění církevních hodnostářů za účelem řešení důležitých otázek; zde jde o koncily obecné (tak zvané ekumenické), zabývající se otázkami veškeré církve. — *Patriarcha* je představený větší oblasti duchovní správy ve východní církvi; v užším smyslu je to patriarcha ekumenický, to je patriarcha v Konstantinopoli, hlava celé východní (řecké) církve.

byzantskou poetikou a prakticky ji ovládali. Že byli skutečnými slovesnými umělci, je vidět i z jejich jazyka. Stylistické umění v obou Životech je veliké. Zvláště charakteristickým prostředkem stylistické výstavby je hojné užívání obrátů z Písma, místy doslovných, jindy rozličně pozměněných, a v Životě Konstantinově účinné využití prvků rétorických.

Přitom je však Život Metodějův psán prostším slohem než Život Konstantinův. Slohová různost obou skladeb není však dána jen nestejnou mírou spisovatelských schopností obou autorů, ale i jejich různým záměrem: Život Metodějův je zaměřen spíše výpravně, kdežto Život Konstantinův je dílo zaměřené theologicky, naukově a spekulativně.

Život Metodějův podává především vyprávění světcova života, kdežto Život Konstantinův se soustřeďuje na filosofickou problematiku vztahující se ke Konstantinovu dílu. Obranný ráz se uplatňuje hlavně tehdy, když se na obranu slovanské liturgie uvádějí důvody z bible (kap. 16). Avšak řeší se i jiné theologické otázky, odmítá se např. obrazoborecké učení (kap. 5) nebo se podle byzantských polemických spisů potírají názory židovského náboženství při líčení Konstantinovy diskuse na chazarském dvoře.

Stylistické rozdíly obou památek jsou dány jejich různým pojetím, ale zároveň také ukazují ke dvěma různým spisovatelským individualitám. O vysoké umělecké úrovni obou autorů svědčí mimo jiné užívání veršových prvků v obou Životech. Po této stránce je v Životě Metodějově charakteristický závěr, hymnická invocace složená patnáctislabičným a třináctislabičným veršem, která je samostatnou obdobou podobných řeckých invokací v životech světců.

Veršované složky jsou v obou Životech dvojího druhu; jednak je to veršovaná část vložená do prozaického kontextu (překlad chvalozpěvu, který složil Konstantin v mládí řecky na sv. Řehoře — Život Konstantinův; citovaný závěr Života Metodějova), jednak je to rytmisování přímé řeči. V Životě Konstantinově jsou pravidelně rytmicky členěny řeči Konstantinovy a podobně v Životě Metodějově je rytmisována řeč, kterou se Konstantin loučí s bratrem.

Autoři obou Životů se tak představují jako vynikající slovesní umělci, kteří byli na výši své doby a její literární kultury. Jejich díla patří k nejlepším literárním výtvorům raného středověku.

Dosud nejlepší vydání obou Životů pořídil Petr A. Lavrov, *Materialy po istorii voznikovenija drevnejšej slavjanskoj piš'mennosti*, Leningrad 1930.

Novočeský překlad Josefa Vašici je ve sborníku *Na úsvitu křesťanství*, 1942; tam i další literatura. — Ukázky z obou Životů v překladu J. Vašici přináší též Výbor ČSAV.

K otázce datování Života Konstantinova viz Emil Georgiev, *Die Italienische Legende*, *Studia historico-philologica Serdicensia*, supplementi vol. IV, Sofia 1939. Srov. také Paul Meyrvaert O. S. B. et Paul Devos S. J., *Trois énigmes cyrillométhodiennes de la „Légende Italique“ résolues grâce à un document inédit*, *Analecta Bollandiana* 73, Bruxelles 1955.